

Projekt rapport om Ny skriftlighed på HF & VUC Nordsjælland

Skoleåret 2011/2012

Med støtte fra Ministeriet for børn og undervisning

December 2012

Indledning

I skoleåret 2011/2012 gennemførte HF & VUC Nordsjælland i de fire 1. HF-klasser i Hillerød et skriftlighedsprojekt med støtte fra Ministeriet for børn og undervisning. Projektet var organiseret som netværksprojekt og indgik som del af ministeriets arbejde med at implementere Ny skriftlighed i de gymnasiale uddannelsesinstitutioner. Projektet blev på HF & VUC Nordsjælland gennemført i fagene dansk, den naturvidenskabelige faggruppe (NAT) og den kultur- og samfundsvidenskabelige faggruppe (KS) med i alt 12 deltagende lærere.

Projektets formål

Med det overordnede formål at forøge kursisternes skriftlige udtryksevne og studiekompetence inddrages skrivning mere aktivt som læringsstrategi i projektets deltagende fag, så kursisterne øger deres mulighed for at udnytte de ressourcer, skrivning indeholder til at skabe betydning, at kommunikere, at tænke, at udforske, at fastholde tanker og viden og til at udtrykke sig. Herved er målet at styrke kursisternes kompetencer ift. faglig tænkning, metode- og genrekendskab, at skrive ind i en sammenhæng og at kunne reflektere over egen skrivemåde og skriveproces. I projektets startfase gav det desuden mening at tilføje, at målet for projektet endvidere er et styrket samarbejde på skriftlighedsområdet hos de deltagende lærere, således at den skriftlige dimension bliver en central del af lærersamarbejdet blandt de deltagende lærere i hver HF-klasse, og så lærernes skriftlighedsindsats bliver en del af en koordineret fællesindsats, hvor skrivning i det enkelte fag understøtter udviklingen af fællesfaglige skrive- og studiekompetencer. Projektet skal bane vej for implementeringen af Ny skriftlighed på HF, så det integreres i den daglige undervisning hos alle lærere.

Projektets aktiviteter og produkter

I projektet er gennemført en række aktiviteter som led i opfyldelsen af projektets målsætning. Aktiviteterne kan opdeles i forskellige kategorier: Aktiviteter med det formål at udvikle bestemte produkter, og aktiviteter betegnet som indsatser i projektklasserne for at implementere Ny skriftlighed i den daglige undervisning. Projektets aktiviteter kan herudover opdeles i aktiviteter rettet mod kursister, lærere og organisation.

Introduktionsmateriale til nye HF-kursister

Fire af de deltagende lærere udviklede før skoleårets start ud fra et allerede eksisterende introduktionsmateriale til alle nystartede HF-kursister et udvidet skriftlighedsmateriale, som især lagde vægt på notatteknik, hurtigskrivning og tankeskrivning. Alle nye HF-kursister fik som del af deres introduktion til HF gennemgået materialet og de tilknyttede aktiviteter.

Skriftlighedsguiden *Tænk og skriv!*

En gruppe på fire lærere arbejdede i efteråret 2011 på at forfatte og samle en overordnet skriftlighedsguide med titlen *Tænk og skriv!* indeholdende en indføring i de forskellige opgavegenrer og -krav, kursisterne præsenteres for i løbet af deres HF-studie, samt afsnit om studieteknik og skrivestrategier. Formålet med guiden er dels at lette de studerendes adgang til information om de skriftlige genrer på HF-studiet, dels at støtte de studerendes udvikling af studiekompetencer og skrivestrategier. Endelig er den fælles skriftlighedsguide et led i opbygningen af et fælles begrebsapparat på skriftlighedsområdet for både lærere og kursister.

Skriftlighedsguiden har fra januar 2012 været tilgængelig i elektronisk form på skolens hjemmeside, og guiden revideres jævnligt af en pædagogisk konsulent. Fra projektgruppens side arbejdes der på, at alle lærere integrerer brugen af skriftlighedsguiden i den daglige undervisning. Udviklingsgruppen har i sit arbejde med guiden indtænkt et antal udviklingsmuligheder i forhold til brugervenlighed og relevante udvidelsestiltag, som kan effektueres, hvis det skønnes, at indsatsen står mål med udbyttet. *Tænk og skriv!* kan ses her: http://kursistsiden.vucnordsj.dk/?HF-2_siden:T%E6nk_og_skriv%21

Udvikling af Historieopgaven, mini-SSO og en skriftlig årsprøve i dansk

Historielærerne i de projektdeltagende klasser har arbejdet på at udvikle historieopgaven på 1. år og på systematisk at styrke de kompetencer hos kursisterne, der er centrale i forhold til at mestre denne genre. Her har der særligt været fokus på opgaveteknik og sammenhæng i opgaven. Sideløbende med udviklingsarbejdet med Historieopgaven samarbejdede historielærerne med dansklærerne om udvikling af en mini-SSO, som særligt skal styrke kursisternes bevidsthed om opgaveteknik, genrebevidsthed, fagligt fokus og fagbegreber og således forberede dem til arbejdet med SSO'en på 2. år af deres HF-uddannelse.

Dansklærerne har udviklet en skriftlig årsprøve, som fokuserer på de skriftlige kompetencer, kursisterne forventes at have tilegnet sig efter første år på HF.

At skrive for at lære og at lære at skrive

I Ny skriftlighed ligger bl.a. ideen om, at skriftlighed er et unikt tænkeværktøj og læringsredskab. Skriftlighed tjener altså ikke længere til blot at *dokumentere* læring, men er et vigtigt led i tilegnelsen af faglig viden og udviklingen af kompetencer. Lærerne har således i projektklasserne arbejdet med skriftlighed ud fra to vinkler: *At skrive for at lære* og *at lære at skrive*. Ved afslutningen af skoleåret 2011/2012 lavede alle de projektdeltagende lærere hver især en skriftlig opsamling, hvor de beskrev, hvordan de havde arbejdet ud fra de to vinkler, og hvordan de vurderede de projektdeltagende kursisters skriftlige og læringsmæssige (herunder studiekompetencemæssige) udbytte af skriftlighedsindsatsen.

At lære at skrive

Alle de projektdeltagende lærere har i deres fag arbejdet hen mod, at kursisterne bliver fortrolige med og kan mestre de skriftlige opgavegenrer, de præsenteres for i de tre projektdeltagende fag. Det er gennemgående, at kursisterne i projektklasserne har lavet mange skriveøvelser, der træner delelementer og enkeltdele af opgaver frem for i høj grad at aflevere komplette opgavebesvarelser. Det er desuden et generelt billede, at lærerne har øget deres brug af stilladsering og lagt vægt på at gøre opgavebeskrivelserne enkle og tydelige, ligesom flere har gjort mere ud af at melde fokuserede bedømmelseskriterier ud på forhånd.

Flere lærere har oplevet det som meget positivt at begrænse brugen af en mere traditionel rettemetode (hvor der rettes i forhold til både det sproglige, det formidlingsmæssige, emnebehandlingen og kursistens faglige viden og metode, og hvor der kun gives skriftlig feedback), og i stedet anvende fokuseret retning (hvor der kun fokuseres på en kompetence ad gangen), genskrivning og formativ evaluering (fx ved, at kursisterne giver hinanden feedback og inspirerer hinanden til den videre proces). Det har resulteret i et lettere skrivearbejde for kursisterne og en større bevidsthed hos dem om kravene til de enkelte genrer og opgavetyper. Ligeledes har flere lærere noteret sig den gode læringsmæssige effekt ved at lade kursisterne skrive i undervisningen med læreren som skrivevejleder, ligesom mundtlig, fremadrettet feedback på opgaver har haft en motiverende virkning på kursisterne og givet dem en øget bevidsthed om deres skriftlige udvikling. Der er dog også et eksempel på, at en lærer har givet fremadrettede kommentarer om kursisternes skriftlige udvikling i personlige logbøger på Fronter (skolens internetbaserede conferencesystem), hvilket har haft tilsvarende effekt.

Et øget fokus på korrekt sprogbrug i KS har medvirket til, at flere kursister, end det normalt ses i dette fag, har et mere gennearbejdet sprog i deres opgaver. Det samme billede tegner sig i NAT, hvor også et øget fokus på korrekt brug af faglige begreber og præcis dokumentation har haft en positiv effekt i de afleverede opgaver, omend lærerne stadig melder om en del vanskeligheder med korrekt brug af fagsprog.

At skrive for at lære

Ved projektets start gik mange lærere til opgaven med implementering af Ny skriftlighed i undervisningen ud fra den opfattelse, at Ny skriftlighed bl.a. handler om, at hvis man skriver meget og ofte, bliver man god til at skrive. Lærerne gik derfor på jagt efter nye muligheder for at inddrage skrivning i undervisningen. Som skoleåret er gået, har en del af de projektdeltagende lærere erfaret, at den øgede brug af skrivning i undervisningen og i forbindelse med hjemmearbejdet ikke alene giver bedre skrivere. De ressourcer, skrivning indeholder, har også haft en positiv effekt på en lang række andre områder.

Størstedelen af lærerne har anvendt en lang række af forskellige skriveøvelser til fordybelse af det faglige stof og som udgangspunkt for samtale i klassen. Det har f.eks. haft form af

- (Ved lektielæsning) Skriftlige besvarelser til læste tekster. Besvarelserne anvendes på forskellig måde som udgangspunkt for samtale i undervisningen om stoffet. Her har lærerne registreret den effekt, at der har været en mere fokuseret lektielæsning, bedre forberedte og mere aktivt deltagende og motiverede kursister, mere læring (bedre forståelse for stoffet) og mulighed for at bevæge sig op på et højere taksonomisk niveau i undervisningen.
- Fagligt-kreative skriveøvelser med udgangspunkt i kilder, artikler, digte mv. Lærerne har her blandt kursisterne registreret indlevelse i f.eks. historiske begivenheder eller perioder, større skrivelyst, motivation og arbejdsglæde og øget læring.
- Wiki: Kursisterne skriver selv om faglige begreber med en større sikkerhed i anvendelsen af fagsprog til følge.
- Hurtigskrivning/brainstorming ved f.eks. præsentationen eller afslutningen af et nyt emne. Lærerne har her oplevet, at kursisterne har fået et klarere billede af stoffet. Der arbejdes med de vigtigste pointer, hvilket hjælper kursisterne til at fange essensen.

Alle lærere har desuden haft øget fokus på at lære kursisterne at tage og anvende noter i undervisningen. I flere af de projektdeltagende klasser har de deltagende lærere samarbejdet om at koordinere deres skriftlighedsfokus, så kursisterne f.eks. i alle tre deltagende fag har skullet lave den samme form for skriveøvelser, haft fælles fokus på faglige begreber, notefokus el.lign.

De mange former for og flittige brug af skriveøvelser i undervisningen i de fire projektklasser har medvirket til, at kursisterne har vænnet sig til skrivning som en naturlig og integreret del af den daglige undervisning. De deltagende lærere siger samstemmende, at den megen skrivning har betydet en større fortrolighed med skrivning hos alle kursister. Der er ingen decideret modstand mod det at skrive, det forekommer kursisterne naturligt og ufarligt. De kursister, der i starten viste modstand mod at skrive i undervisningen, er nu blevet flittigere skrivere, og ingen lærere oplever, at kursister har blokeringer i forhold til skrivning.

Kursisterne har således vænnet sig til at bruge skrivning som læringsredskab/strategi. De bliver mere fokuserede og interesserede, og de deltager mere aktivt i undervisningen og er mere motiverede for at lære, hvilket alt sammen medvirker til en optimering af kursisternes læring i fagene. Nogle lærere oplever, at kursisterne arbejder mere fokuseret og selvstændigt end andre klasser, de har haft, og i NAT bemærker enkelte lærere, at kursisterne har følt sig bedre klædt på til eksamen, end lærerne tidligere har oplevet dem give udtryk for. Endelig har de lærere, der har koordineret deres skriftlighedsfokus med andre fag, oplevet, at det har skabt sammenhæng for kursisterne og har haft en synergieffekt at arbejde med fælles skriftlighedsfokusområder.

Gennem de mange små skriveøvelser kombineret med den mere opgaverettede skrivetræning oplever lærerne generelt, at der bliver lagt et godt fundament i forhold til de skriftlige læringsmål for HF og i forhold til de kompetencer, kursisterne skal have for at mestre de forskellige opgavegenrer, de møder på HF. Lærernes oplevelse er således, at deres fokus på, at de

projektdeltagende kursister ud over at lære at skrive også skal skrive for at lære, gør, at den skriftlige progression er bedre end i andre klasser, lærerne har haft. Særligt fremhæver lærerne en fremgang i de skriftlige opgavers struktur, sammenhæng og sproglige niveau, ligesom de kan konstatere, at den øgede brug af skrivning i undervisningen har haft positiv indflydelse på kursisternes generelle studiekompetencer, på deres motivation til at lære og til at deltage aktivt i undervisningen.

Spørger man kursisterne om deres oplevelse og udbytte af lærernes skriftlighedsfokus i de tre fag, er det billede, de tegner, at de kan mærke, at lærerne har haft fokus på skriftlighed, og at kursisterne er glade for de små skriveøvelser i undervisningen, som også bidrager til variation. Kursisterne får desuden stort udbytte af fremadrettet feedback på deres skriftlige progression, hvilket har virket motiverende på dem i forhold til fortsat at udvikle deres skriftlige kompetencer - og korrekt brug af fagsprog og præcis dokumentation, når det gælder NAT-faget. Når kursisterne som hjemmearbejde besvarer spørgsmål skriftligt eller i noteform til en læst tekst, så der kan tages udgangspunkt i dette i undervisningen, bruger de mere tid på hjemmearbejdet, men får til gengæld også en bedre forståelse af stoffet og dermed også lyst til at byde mere ind i undervisningen.

Projektets lærerrettede aktiviteter

I projektet blev der for de deltagende lærere fra starten planlagt i alt 4 fællesmøder til interne oplæg, erfaringsudveksling og planlægning og koordinering af udviklingsarbejdet, herunder også et tværfagligt udviklingsarbejde. Således indledtes projektet for lærernes vedkommende med et fælles møde i juni 2012, hvor målsætning, fokusområder og aktiviteter blev gennemgået, opgaver blev fordelt og planlægning igangsat.

I projektet blev de deltagende lærere tilbudt at deltage i projektets netværksmøder med andre deltagende skoler, ligesom de fik mulighed for at dels at deltage i afslutningskonferencen på første skriftlighedsprojektrunde i oktober 2011 *Ny skriftlighed i de gymnasiale uddannelser – hvordan gør vi?* og i konferencen *Faglighed og skriftlighed* på Syddansk Universitet i marts 2012, arrangeret af en forskergruppe ledet af professor Ellen Krogh. Seks lærere deltog i en eller flere netværksmøder og konferencer.

Intern konference om tværfaglige skriftlighedsindsatser

Ud over de nævnte indsatser i den daglige undervisning var det en ambition i projektet, at lærerne skulle arbejde på tværs af fag og udvikle tværfaglige opgaver i de fire projekt-klasseteams. Vi kunne dog halvvejs inde i projektet konstatere, at de deltagende lærere generelt fandt det vanskeligt at lave opgaver på tværs af fag, hvor to faglærere fra to forskellige fag samarbejdede om en fælles stillet opgave i f.eks. dansk og geografi, og hvor kursisten fik feedback fra de to fag ift. de kompetencer, der blev arbejdet med i de to fag. Vi tog derfor initiativ til at afholde en intern

konference for de deltagende lærere, hvor pædagogiske konsulenter præsenterede et eksempel på en tværfaglig progressionsplan og ideer til, hvordan lærerne kunne arbejde tværfagligt med fælles opgaver og fælles fokus på kursisters kompetencer. Herudover samarbejdede lærerne på konferencen i forskellige gruppekonstellationer, hvor de kunne inspirere, videndele og skabe nye ideer til det tværfaglige samarbejde om skriftlighed.

Efter den interne konference stod det klart, at der også var den udfordring, at flere lærere havde svært ved at få hold på, hvad Ny skriftlighed er, og hvordan det kunne integreres i den daglige undervisning og i skriftlighedsundervisningen. De havde svært ved at definere, hvor de skulle sætte ind, og hvad de skulle prioritere. De manglede retning og var generelt usikre på begrebet Ny skriftlighed. De projektdeltagende læreres udbredte usikkerhed gjorde, at HF-lederne og de to projektkoordinatorer kunne se et behov for at øge lærernes viden og sætte en mere klar retning på deres skriftlighedsarbejde på en måde, så lærerne selv tog ejerskab i forhold til implementeringen af Ny skriftlighed på HF. HF-ledelsen og projektkoordinatorerne satte herefter flere ting i værk.

Vision og målsætninger og en tænke-med-dag om skriftlighedsstrategi

Med afsæt i tankerne bag Ny skriftlighed, forskning på området og en række foregangsskolelæreres erfaringer formulerede HF-ledelsen og skriftlighedskoordinatorerne vision og målsætninger for skriftlighed på vores skole. Herved satte vi en mere klart defineret retning på lærernes opgave i forhold til skriftlighed (se bilag 1 med vision og mål). Vision og mål for skriftlighed på vores skole blev præsenteret ved en 'Tænke-med-dag' for de projektdeltagende lærere og yderligere to lærere fra hver faggruppe – hvoraf den ene var fagkoordinator, og hvor formålet var:

- Via et oplæg ved Lise Hansen, Egaa Gymnasium, at tydeliggøre, hvad Ny skriftlighed er, hvad Ny skriftlighed betyder for den daglige undervisning og tilgang til skriftlighed i alle fag, og hvordan man kan implementere det i organisationen
- Via gruppediskussion og –refleksion at stifte bekendtskab med hovedbegreber og centrale tilgange i Ny skriftlighed
- At lade lærerne komme med input til en strategi for implementering af Ny skriftlighed på HF-uddannelsen

Se bilag 2A og 2B: Formål med 'Tænke-med-dagen' og gruppeopgaver.

HF-ledelsen og projektkoordinatorerne formulerede ud fra de deltagende læreres input en strategi for implementering af Ny skriftlighed på HF. Sammen med strategien formuleredes også en række overfaglige skriftlighedskompetencemål for kursisterne, inspireret af Lise Hansens oplæg om skriftlighedsindsatsen på Egaa Gymnasium (se bilag 3). Disse er sammen med vision og målsætninger for skriftlighed på HF-uddannelsen de pejlemærker, lærerne arbejder hen imod. Strategien blev præsenteret i både skriftlig og mundtlig form og sat i værk i forbindelse med det

nye skoleår 2012/2013. I strategien indgår en implementeringsstrategi for hhv. HF2 og HF enkeltfag.

Implementeringsstrategi

Da der for hver klasse på HF2 er dannet et kerneteam med lærere i fagene dansk, engelsk, KS og matematik, var der et i forvejen etableret samarbejdsforum, hvor implementeringen af Ny skriftlighed kunne integreres som del af de fastlagte opgaver, som ledelsen havde defineret. Det vil således i første omgang især være via kerneteamene, at der arbejdes hen imod skolens målsætning om, at hver lærers skriftlighedsindsats er del af en koordineret fællesindsats, hvor skrivning i det enkelte fag understøtter udviklingen af fællesfaglige kompetencer. HF-ledelsen har i forbindelse med skolestarten i august 2012 givet timer til, at hvert kerneteam både på 1. og 2. år har en koordinator, der sikrer teamets implementering af Ny skriftlighed og stadige fokus på udvikling af skriftlighedsindsatsen.

På HF enkeltfag forankres Ny skriftlighed i faggrupperne, som hver har en eller to skriftlighedsfaginspiratorer. Deres opgave er at sætte Ny skriftlighed på dagsordenen i faggrupperne, ligesom de har til opgave at inspirere deres fagkolleger på skriftlighedsområdet. Da lærerne i de to-årige HF-klassers kerneteams er en del af faggrupperne, vil der naturligt være en videns- og erfaringsudveksling mellem lærerne i kerneteamene og resten af den enkelte faggruppes lærere ift. implementering og integrering af Ny skriftlighed i undervisningen (inklusive skriftlighedsundervisningen).

Løbende evaluering

For at sikre projektets meningsfuldhed for kursister, lærere og organisation har HF-ledelsen, projektkoordinatoren og de deltagende lærere løbende evalueret projektet og erfaringsopsamlet via projektdeltagernes fællesmøder, møder med de enkelte projektklasseteams og via interviews af nogle af de deltagende lærere. Det har resulteret i flere af de tiltag, der har været i løbet af projektet. Projektet har således båret præg af, at vi i planlægning og aktiviteter har bevæget os ind på nyt land, har erfaret og erkendt og løbende handlet herudfra.

Hvilke initiativer har projektet ellers givet anledning til?

Erfaringerne fra projektet i skoleåret 2011/2012 har udover de ovenfor beskrevne givet anledning til en lang række initiativer med det hovedformål at styrke implementeringen af Ny skriftlighed i organisationen og i undervisningen.

De otte projektdeltagende lærere i KS og dansk fortsætter i skoleåret 2012/2013 deres særlige fokus på at udvikle skriftlighedsindsatsen i undervisningen og følger kursisternes skriftlige progression ud fra en række fastlagte parametre, ligesom de samler op på skriftlighedsindsatser og –aktiviteter og giver deres vurdering af kursisternes studiekompetencemæssige udbytte af

disse. Lærernes erfaringer viderefremmes via to planlagte temamøder i skoleåret 2012/2013 om skriftlighed for alle kerneteams.

Ny skriftlighed var emnet for en pædagogisk dag for alle HF-lærere i september 2012 og vil fortsat fylde meget i dette forum ved fremtidige pædagogiske dage.

De pædagogiske konsulenter har særlig fokus på Ny skriftlighed og deltager løbende i kerneteammøder for at støtte op om kerneteamenes arbejde med Ny skriftlighed, herunder deres udvikling og brug af en tværfaglig progressionsplan.

Der vil fortsat være fokus på at udbrede læreres og kursisters brug af skriftlighedsguiden 'Tænk og skriv!' for også herigennem at styrke opbyggelsen af et fælles begrebsapparat om skriftlighed.

Endelig er hele måden at opgøre rettetillæg og kursisttid på blevet gennemgået og opdateret, så der er skabt bedre rammer for, dels at kursisterne kan modtage vejledning undervejs i deres skriveprocesser, dels at der kan anvendes en bred vifte af evalueringsformer, herunder samtaler med kursister eller kursister med beslægtede problemer.

Opsummerende om skriftlighedsprojektet

I løbet af vores projekt har der tegnet sig et billede af, at den øgede og anderledes brug af skriftlighed i undervisningen har haft en positiv effekt på mange planer. Ud over, at det har styrket kursisternes udvikling af skriftlige kompetencer, har lærernes fokus på skrivning som led i udviklingen af faglig viden og generelle studiekompetencer bidraget til øget motivation og læring hos kursisterne. De deltagende lærerne har gennem projektet opnået større viden om de ressourcer, skrivning indeholder, og er blevet inspireret til og kan se ideen med at arbejde med videreudvikling af skriftlighedsbrugen også i faggrupperne og i alle kerneteams på HF2 med udgangspunkt i de ideer, der ligger bag Ny skriftlighed. Endelig er der skabt grobund for, at skriftlighed i den enkelte lærers undervisning bliver en del af en koordineret fællesindsats, hvor skrivning i det enkelte fag understøtter udviklingen af kompetencer, kursisterne også skal bruge i andre fag.

Deltagelse i projektet

Projektet har i høj grad medvirket til, at vi som skole er kommet under overfladen af Ny skriftlighed, så vi har fået en bedre forståelse af tankerne bag Ny skriftlighed, men samtidig også af de udfordringer, der ligger i implementeringen af Ny skriftlighed i organisationen.

Projektet netværket med de andre deltagende skoler har været en god sparringspartner og inspirationskilde ift. vores overvejelser om vores måde at gribe udfordringen med implementering af Ny skriftlighed an på. Netværket har været med til at vise os bredden af Ny skriftlighed og de mange elementer, man som organisation skal arbejde med, for at kunne udnytte de ressourcer, der ligger i skriftlighed. Erfaringerne fra andre skoler har også bekræftet os i, at en implementeringsproces er ressourcekrævende og tager tid. Projektet har således været med til at definere vores fremtidige valg og vægtning af pædagogiske indsatsområder på HF.

HF & VUC Nordsjælland, december 2012

Signe Gylling, projektkoordinator

Lis Boe, Uddannelsesleder for HF